

Skruf

en liten guide

Denna skrift har sammanställts av en arbetsgrupp under ett projekt, KUL-projektet i Glasriket, som bedrivits både i Skruf och i ytterligare 10 glasbruksorter i Glasriket under hösten 2003 och våren 2004. och som givit upphov till sammanlagt 9 skrifter från: Bergdala, Boda, Johansfors, Kosta, Målerås, Orrefors, Pukeberg, Skruf och Åfors.

Text och fakta: Birger och Berit Johansson, Jan Håkansson, Kent Elm, Milton Grunwald, Bengt Axelsson, Fanny Sabel och Susann Johannisson.
Foto: Mats Samuelsson, Erika Draminsky, Göran Perssons vykortssamling och Skrufs glasbruk.

Skruf i juni 2004

Innehåll

6	<i>Välkommen till Skruf</i>	12	<i>Vattenkraften ingen förutsättning i Skruf Arbetarbostäder på glasbruken För dig som vill veta mer</i>
7	1. Glasbruksbyggnaden 2. Gamla sliperiet & ångmaskinhus – idag värdefullt glasmuseum	13	<i>Historik Modern historik</i>
8	3. Unika vedlador och degelkross 4. Nya disponentvillan	15	<i>Karta över Skruf</i>
9	5. ”Tomtebo” 6. Egnahem 7. Järnvägen		
10	8. Bryggeriet 9. Folkets Hus		

Välkommen till Skruf

Den här skriften är tänkt att användas som en guide för dig som vill gå på upptäcktsfärd bland glasbruksmiljöerna. Varje avsnitt har en siffra som motsvarar en plats på den karta som finns i häftet. Liknande info-guider hittar du på 11 olika glasbruksorter i det småländska Glasriket. Mycket Nöje!

1. Glasbruksbyggnaden ii

Glasbruksbyggnaden i Skruf är ett stort komplex som är byggd i några olika etapper efter 1946 då den gamla hyttbyggnaden brann. Speciellt är att hyttan ligger på andra våningen. Detta underlättar arbetet vid ugnarnas underdel; underhåll och uppvärmning, som kan skötas från bottenvåningen istället för som i äldre hyttor från en låg halv våning under jord.

När du först kommer till bruket möts du av det elegant uppglasade trapphuset som syns i byggnadens fasad. Trapphuset står som en speciell arkitektonisk accent ur den i övrigt formmässigt återhållna fasaden.

I en lokal alldeles i anslutning till hyttan ligger mängkammaren. Den har kvar sina behållare för de olika kemikalier som behövdes så länge bruket blandade sin egen mängd. Trots att de inte längre behövs eller används finns de kvar till eftervärlden som ett industriminne mitt i den levande industrimiljön!

Mäng kommer från det tyska ordet *gemänge*, som betyder blandning. Mängen är alltså den blandning av sand och kemikalier som blandades för att smältas och bli glasmassa. Anledningen till att tyska språket har gett namn är att tyska glasarbetare hjälpte till att bygga upp och starta de första glasbruken i Sverige. Till Kosta kom flera tyskar när bruket skulle starta upp 1742.

Sedan 1979 är det förbjudet, av hälsoskäl, att blanda egen mängd på glasbruken. Detta sker idag

Skrufs glasbruk 1950-tal.

i slutet process på företaget Glasma i Emmaboda. Härifrån körs stora säckar med mängpellets ut till varje bruk. Intressant att notera är att glasbruken än idag har olika blandningar, man skulle kunna kalla det egna (och hemliga) recept på glasmassan!

I hyttans källarvåning finns underugnar kvar med rekuperatorer och murade rökgaskanaler från den gamla hyttan. (Detta är ett system för att återanvända värmen).

2. Gamla sliperiet & ångmaskinhus – idag värdefullt glasmuseum

Den röda långa träbyggnaden bredvid hyttan byggdes som sliperi, samma år som första hyttan dvs 1897. Här har många glas passerat slipmaskiner och händer. En del glas fick särskilt slipade mönster, andra kanske bara fick ojämnheter i botten av glaset bortslipade. Eftersom det inte fanns tillgång på vattenkraft här i Skruf drevs sliperiskivorna och maskinerna med hjälp av kraft från en stor ångmaskin, som eldades med ved.

Ångmaskinhuset finns kvar, vilket gör sliperiet

ii Glasriket

Också i Målerås, Sandvik, Johansfors och Pukeberg ligger hyttorna på andra våningen. På övriga bruk ligger hyttorna på bottenvåningen. Detta kan jämföras med de allra första hyttorna på 1800-talet som låg på mark med jord- eller trägol.

ii Glasriket

De allra flesta mängkammarna på glasbruken har idag tömts på sin ursprungliga utrustning. Bara Rosdala (idag museum + armaturförsäljning), Rydefors (nedlagt) och Skrufs glasbruk har kvar denna typ av behållare i plåt från 1960- eller 1970-tal. En annan unik mängkammare finns i Johansfors glasbruk – med bevarade kemikaliebehållare i trä!

Tv: Ångmaskinhuset idag.
Th: Glasmuseet fd sliperi.

extra kulturhistoriskt värdefullt eftersom detta är unikt i Glasriket idag. De höga fönstren och ångmaskinen byggdes för att elen ännu inte hade kommit till Skruf; Elen som både kom att ge ljus och kraft. Sliperibyggnaden klarade sig vid branden 1946 och är därför brukets äldsta byggnad. Den har exteriört genomgått en varsam kulturhistorisk renovering och ommålning 2002.

Idag är du välkommen in i huset för att titta på det fina glasmuseet. Ta dig igenom en fascinerande och imponerande resa. Glasmuseet sköts ideellt av hembygdsföreningen och har byggts upp med hjälp av expertis från Smålands museum i Växjö. Dit kan du åka om du vill se ännu mer äldre glas.

3. Unika vedlador och degelkross

Vedladorerna i Skruf är ännu ett exempel på bevarat minnesmärke från en tid innan elströmmens epok. För att värma ugnarna och komma upp i de höga temperaturer som krävs för att smälta glasmassa krävdes mycket ved! Varje dag gick det åt flera lass ved, mellan 10 och 30 m³, beroende på

vilken sorts ugnar man hade. Behovet av torr ved kunde vara ett problem för glasbruket, och bra för bönder som kunde få extrainkomst på att sälja och köra ved. För att hålla veden torr byggdes dessa vedlador i Skruf. Man hade också, liksom alla glasbruk, vedförråd utomhus som inte var under tak.

Inte nog med att vedladorerna är unika. Den ena rymmer dessutom en degelkross. Denna kross användes förr till att krossa gamla deglar i. När de hade tjänat ut kunde de återanvändas till viss del. Lerblandning till nya deglar innehöll både ny lera och en viss del bränd och krossad lera från gamla deglar. Degelkrossen i Skruf står kvar som ett vittnesbörd om äldre metoder

Degeln är den stora keramikbytta som glasmassan smälts i. Idag är Orrefors glasbruk det enda svenska glasbruk som tillverkar egna deglar. Övriga bruk köper från Orrefors eller från Tyskland.

4. Nya disponentvillan

I disponentvillan bodde brukets ägare eller chef. I äldre tid kallad brukspatron, senare dis-

ponenten, ingenjören eller vd:n. Glasbrukets andra disponentvilla byggdes 1966. Den ritades av arkitekt Jörgensen. Den är en typisk disponentvilla på de sätt att den är byggd lite för sig själv, men ändå nära bruket, och mer påkostad än övriga arbetarbostäder; här t o m arkitektritad. Den är extra ovanlig som byggdes så sent.

Gamla disponentvillan

Den första disponentvillan revs så sent som 1990. Disponentvillan i Skruf var en typisk sådan genom sin påkostade arkitektur, sin storlek, sin fina anlagda trädgård och i läget med uppsikt över glasbruket. På samma plats där den låg kan du idag parkera din bil.

5. "Tomtebo"

Alldeles intill glasbruket ligger en fd arbetarbostad som kallades för Tomtebo. Det var mycket vanligt på glasbruksorter att arbetarbostäderna döptes av glasarbetarna till olika lustiga namn. Särskilt många exempel på detta finns i Kosta och i Orrefors. Här i Tomtebo bodde först och främst mästarerna med sina familjer. De hade 2 rum och kök var, så det rymdes 4 sådana lägenhe-

ter i detta hus. Därtill var 2 ungarbostäder inredda på vinden. De hade inte egna kök. Arbetarbostaden var en del av lönen fram till modern tid.

6. Egnahem

Här uppfördes ett antal Egna hem i slutet av 1950-talet. Nu hade man kommit till en tid då alla ville ha eget boende och moderna bekvämligheter. Gamla dragiga arbetarbostäder om 1 eller 2 rum och kök utan bad dög inte längre.

7. Järnvägen

Järnvägen invigdes 1874. Detta bidrog till att viss industri startade här, som t ex ångbryggeriet, anlagt 1876. Sedan anlades glasbruket nära järnvägen för att kunna ha nytta av den både för transport av råvaror och för färdiga glasprodukter. Än idag används denna tågsträcka, som en förbindelse mellan Kalmar eller Karlskrona och Alvesta. Tågen stannar dock inte i Skruf, stationshuset används till annat, och glasbruket nyttjar inte längre järnvägen som transportmedel.

Glasriket

Exempel på disponentvillor finns i Boda, Björks-hult, Johansfors, Kosta, Orrefors och Åfors. De är idag privata och inte öppna för visning.

Järnvägsstationen tidigt 1900-tal.

Glasriket

Exempel på övriga glasbruk i Glasriket idag som likt Skruf ursprungligen anlades direkt vid järnvägen är: Björkshults glasbruk (idag studiohytta), f d Glasverket i Emmaboda (Idag Emmaboda Glas som monterar fönsterglas) och Målerås glasbruk; I närheten av järnvägen, och länkade till det genom stickspår: Nybro glasbruk och Orrefors glasbruk.

Bryggeriet i början av 1900-talet.

Sveriges största samling glas

finns på Smålands museum i Växjö, som brukar kallas Sveriges glasmuseum.

Mindre glasmuseer

med gammalt glas finns också i Johansfors, Kosta, Lindshammar, Nybro, Orrefors, Pukeberg, Rosdala och Skruf.

8. Bryggeriet

Redan 1876 anlades ett ångbryggeri här. Traditionen har levt vidare. Bryggeriet idag heter Banco bryggeri. Som du kan ana från en promenad förbi finns här många bevarade ålderdomliga byggnader. Industrikomplexet har kulturhistoriska värden. Pga de stränga livsmedelregler som gäller är bryggeriet dock inte öppet för visning.

9. Folkets Hus

Ett Folkets Hus har funnits i Skruf sedan 1915, men den gamla byggnaden revs för att ge plats till den nuvarande år 1956.

För dig som vill veta mer

Vattenkraften ingen förutsättning i Skruv

Vattenkraften har varit en förutsättning för etableringen av alla tidiga glasbruk. Skrufs glasbruk är i stället ett exempel på ett mer modernt glasbruk eftersom det anlades i nära anslutning till järnvägen. Med tåg fraktades nämligen både råvarorna hit; den tunga sanden som är huvudingrediens när man blandar glasmassan (mängen), och färdiga produkter härifrån; mycket tunga trälådor med glas. Glaset packades mjukt i lådorna med hjälp av träull. Idag har järnvägen ersatts av lastbilar, mängden kommer färdigblandad i säckar med pellets från Glasma i Emmaboda och träullen har ersatts med modernare packmaterial.

Arbetarbostäder på glasbruken

Hela tiden har bruksledningen varit angelägen om att genom bra bostäder behålla duktig arbetskraft i sin hytta. Skillnaderna var dock stora mellan olika arbetare vilken typ av bostad de fick. Tjänstemännen och glasblåsarmästarna hade rymligare och mer påkostade bostäder än övriga glasbruksarbetare.

Alla glasbruksorter i glasriket har haft arbetarbostäder. Många av dem finns kvar, men är idag privatägda. Det är bara att åka och upptäcka! Gemensamt för dem är att glasbruken alltid har bidragit till deras tillkomst. Från början byggde bruken själva och de anställda hade bostaden och ved som löneförmån. Exempel på den äldre sorten finns på flertalet av de äldre bruken, t ex Johansfors, Kosta, Lindshammar, Orrefors och Åfors.

Från ca 1920 blev det vanligare att glasbruken skänkte mark till den som ville uppföra så kallade Egnahem. Ofta byggde man då två lägenheter och hyrde ut den ena för att få inkomst till lånet. Dessa finns på flertalet av glasbruksorterna.

På flertalet bruksorter byggde bruket arbetarbostäder så sent som på 1940-talet. De var vid denna tid moderna med centralvärme, element, badrum och kök med rinnande vatten. Genom sina moderna funktioner och sin moderna byggstil i så kallade funkis skilde de sig mycket från sina föregångare.

Under 1950-talet och 1960-talet, ibland fram till och med 1970-talet, uppfördes moderna villor på många bruksorter. Ibland var det bruket som betalade, ibland kommunens bostadsbolag och ibland delade de på kostnaderna. Merparten av dessa arbetarbostäder såldes till privatpersoner under 1970-talet. Då kom oljekrisen; och många av dem isolerades och kläddes med träpanel. På

detta sätt har originalkaraktern ofta förändrats och varje enskild ägare har satt sin prägel genom bla färgsättningen.

Förutom de nu beskrivna en-, två- eller fyrafamiljshusen har också arbetarkaserner förekommit på en del av bruken. Ofta fungerade de som ungarlaskaserner och var inte till för barnfamiljer. Exempel på sådana finns idag kvar i Björkshult och Boda.

Historik

Skrufs glasbruk startades 1897 av en Robert Celandner som hade varit disponent vid Johansfors glasbruk. Också några bönder från trakten var med om att investera i industrin vid järnvägen – som hade funnits här sedan 1874. Några andra industrier fanns här redan, bl a ett ångbryggeri (1876). Bruket förlades nära järnvägen. Tillsammans med arbetarbostäderna kom området att bilda en egen enhet norr om järnvägen, medan övriga samhället låg söder om.

De första mästarerna vid bruket var Anders Kraft och Ludvig Olsson från Eda glasbruk, Frans Lööv från Lövsta glasbruk och Aron Nilsson från Kosta. Hyttmästare var en broder till Anton Kraft och verkmästare var Wilhelm Flinta. ”Pottmakare” var Frans From. Han tillverkade de stora lerdegarna som glasmassan smälts i, av samma sort som används vid glasbruken än idag. Formsnickaren hette Gottfrid Johansson.

De första glasugnarna värmdes upp med direktverkande vedeldning. 1906 ersattes de med moderna rekuperatorugnar, ”IFÖ-ugnar”. Skrufs glasbruk var ett av de första i Sverige som byggde sådan ugn! Rester av ugnen och rekuperatorerna finns kvar i källarvåningen än idag.

Modern historik

Bengt Edenfalk anställdes som designer i mitten av 1950-talet. Han ritade mer än 70 olika serviser för Skruf! 1978 började han på Kosta glasbruk i stället. Lars Hellsten anställdes som designer 1964. Han ägnade sig huvudsakligen åt gjutet, centrifugerat och pressat glas. 1972 gick han över till Orrefors.

Glasbruken Skruf, Gullaskruf, Åseda och Björkshult bildade 1973 ett gemensamt försäljningsbolag för att öka exporten. 1975 bildade de tillsammans med Målerås glasbruk ”Royal Kroona”, som gick i konkurs efter 2 år. 1978 köptes Skruf av Kosta Boda AB, men lades ner av dem 1980. I samband med detta fick Ljuders hembygdsförening överta en stor mängd glas av brukets tillverkning, som lade grunden för det fina glasmuseum som finns idag.

1981 återuppstår ”Skrufs Glasbruk” genom att fyra glasarbetare tar över. Ingegerd Råman anställs som formgivare. Idag har Råman gått över till Orrefors. Sedan 15 september 2003 drivs glasbruken av Olof E Marshall och Björn Hultkvist med familjer.

Karta

1. Glasbruket
2. Gamla sliperiet & ångmaskinhus
– glasmuseum & traktormuseum
3. Vedlador och degelkross
4. Nya disponentvillan (privat)
5. "Tomtebo"
6. Egnahemsområde
7. Järnvägen
8. Bryggeriet
9. Folkets Hus

Vi har bostaden i KOSTA, SKRUV,
HOVMANTORP och LESSEBO

KONTAKTA Britt tel. 0478-128 22

HEMSIDA www.lessebohus.se

POSTADRESS AB LesseboHus, Box 13, 36050 Lessebo

BESÖKSADRESS Stationsgatan 1, Lessebo

TEL 0478-12820

BO I NYBRO

Välkommen du också till vår
designintensiva kommun.

I Nybro kommun hittar du bland annat:
Målerås, Nybro Glasbruk,
Orrefors och Pukeberg.

Designhögskolan
Glasskolan

www.nybro.se

Lägenhet via Internet

www.nybrobostadsab.se

Lägenhet via telefon

0441-459 09

Box 178 • 382 22 NYBRO • Kommuninfo: www.nybro.se

Ditt bostadsföretag på orten

Vi hyr ut bostäder, kommersiella lokaler/butiker & garage

Emmaboda
Bostads AB

Adress: Långgatan 4, Box 122, 361 22 Emmaboda, Telefon: 0471-184 01

Web: www.emmabodabostadsab.se, E-post: eba.@emmaboda.se

Medfinansiärer i KUL-projektet i Glasriket:

Regionförbundet i Kalmar län
Länsstyrelsen i Kalmar län
Länsstyrelsen i Kronobergs län
Sparbanksstiftelsen Kronan
Emmaboda kommun
Lessebo kommun
Nybro kommun
Uppvidinge kommun
Orrefors-Kosta Boda AB
Pukebergs glasbruk
Skrufs glasbruk
Johansfors glasbruk
Nybro glasbruk
Emmaboda Elnät Energi & Miljö AB

I samarbete med Glasriket Turism AB